

**YMPÄRISTÖMINISTERIÖN PÄÄTÖS
TENONLAAKSON
MAISEMANHOITOALUEESTA**

Annettu Helsingissä 31. päivänä toukokuuta 2022

ASIA

Tenonlaakson maisemanhoitoalueen perustaminen Utsjoen kuntaan luonnonsuojelulain (1096/1996) mukaisena valtakunnallisesti merkittävänä maisema-alueena.

HAKEMUS

Lapin elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus (ELY-keskus) on 22.12.2021 toimittanut ympäristöministeriöön hakemuksen Tenonlaakson maisemanhoitoalueen perustamisesta. Hakemus sisältää selostuksen maisemanhoitoalueen perustamisen lähtökohdista ja tavoitteista, maisemanhoito- ja käyttösuunnitelman sekä alueen kartan.

Alueen kuvaus ja maisema-arvot

Tenonlaakso sijaitsee Utsjoen kunnassa, Lapin maakunnassa. Se kuuluu Peräpohjolan-Lapin maisemamaakunnassa Pohjois-Lapin tunturiseutuun. Maisemanhoitoalueeksi ehdotettu alue käsittää Tenojoen jokivarren kyliä ja maisemia noin 40 kilometrin matkalla Piesjoelta Nuvvukseen. Aluekokonaisuus rajautuu lännessä jokiuomaa pitkin kulkevaan Norjan vastaiseen valtakunnanrajaan ja idässä Paistunturin erämaan tunturiylänköön. (Kartta liitteenä 1.)

Tenonlaakso on Suomen pisin laaksomuodostuma, paikoitellen jopa 200–300 metriä syvä. Mutkitteleva Teno on luonut hiekkamaahan komeita törmiiä, ja joen rantaviiva muuttuu jatkuvasti. Komean virran ja sitä ympäröivien tunturiselänteiden maisema on poikkeuksellisen näyttävä. *Tenonlaakson maisemat* on valtioneuvoston päätöksen (18.11.2021) mukainen valtakunnallisesti arvokas maisema-alue.

Utsjoen tihein asutus viljelymaineen keskittyy Tenonlaaksoon, joenrannan terasseille molemmin puolin jokea. Kylät ovat rakentuneet hienoimpien maalajien

muodostamille loivapiirteisille tasanteille. Jokilaakson elinvoimainen kulttuurimaisema perustuu vanhaan ja uuteen asutukseen ja siihen liittyvään rakennuskantaan, peltoihin, kenttiin, kalastusalueisiin ja matkailuyrityksiin. Asutusvyöhykettä reunustavat jyrkät, tunturikoivujen peittämät rinteet sekä puuttomat ja kiviset, luonnontilaiset lakialueet.

Tenojoki on vapaana virtaava rajajoki. Se on tarjonnut seudun asukkaille ympärivuotisen ravinnon ja hyvät kulkuyhteydet. Perinteiset elinkeinot ovat perustuneet kalastukseen, poronhoitoon, pienkarjan hoitoon ja metsästykseseen. Kylämaisemiin vaikuttanut pienkarjanhoito perustui alkujaan luonnonniittyjen hyödyntämiseen. Varsinainen maatalous tuli alueelle uudisasutuksen myötä 1700-luvulta lähtien. Nykyään poronhoito ja peltojen viljely rehuksi ovat kulttuurimaiseman säilyttäjinä merkittävässä asemassa.

Jokilaakson asukkaat ja tunturialueiden poropaimentolaiset ovat aikoinaan käyneet keskenään vaihtokauppaa. Teno on yhdistänyt sen rannoilla eläviä saamelaisia, ja jokilaakso on edelleen varsin yhtenäinen kulttuurinen kokonaisuus. Ylirajaisuus korostuu etenkin kalastuselinkeinossa. Lohen pyytäminen on tärkeä osa paikalliskulttuuria. Alueelle on kehittynyt omaleimainen jokisaamelainen kulttuuri ja siihen liittyvä rakennuskanta.

Alueen vanha rakennuskanta säilyi toisessa maailmansodassa, joten alueen vanhimmat rakennukset ovat 1800-luvulta. Koska alueella on ollut asutusta jo esihistoriallisista ajoista lähtien, siellä on lukuisia muinaisjäännöksiä ja tunnettuja kotakenttiä. Alueella on poro- ja karjatalouden ansiosta avoimena säilyneitä, arvokkaita perinnemaisemia. Laaksomuodostuma itsessään on luonnonolosuhteiltaan ja maisemaltaan vaikuttava kokonaisuus, jonka pienilmasto on ympäröivää aluetta suotuisampi, luoden otolliset olosuhteet asumiselle.

Alueen kokonaispinta-ala on 6208 hehtaaria. Maa-alasta 3200 ha on yksityismaita, jotka kuuluvat 638:lle maanomistajalle. Valtion maata on 2340 ha, ja pääosa siitä on luontaistalousalueita. Vesialueista 378 ha on yksityis- tai yhteisomistuksessa ja 184 ha on valtion hallinnassa.

Aluetta koskevat suunnitelmat ja selvitykset

Maakuntakaavat

- Pohjois-Lapin maakuntakaava 2007
- Pohjois-Lapin maakuntakaava 2040 vireillä

Kuntakaavat

- Karigasniemen osayleiskaava 2011

Hoitosuunnitelmat

- Tenonlaakson maisemanhoito- ja käyttösuunnitelma, Lapin ELY-keskus 2019
- Tenojoen monikäyttösuunnitelma 2007–2016, Lapin ympäristökeskus
- Monitoring program in the Tana catchment and fjord, Teno Interreg Nord 2018

Arvokkaat maisema-alueet sekä kulttuurihistoriallisesti merkittävät ympäristöt ja rakennukset

- Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue (VAMA 2021): Tenonlaakson maisemat, valtioneuvoston päätös 18.11.2021
- Dálvadaksen kylä ja osa Nuvvuksen kylää on luokiteltu valtakunnallisesti merkittäväksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi (RKY 2009)

Suojelukohteet

- Tenojokeen laskevat sivujoet on suojeltu koskiensuojelulailla
- Useita muinaisjäänöksiä, kuten pyyntikuoppa, lapinkenttä, kivikautinen asuinpaikka, historiallinen asuinpaikka, kalmisto ja useat seidat

Luontoarvot

- Inventoidut perinnebiotoopit ja luonnon monimuotoisuuskohteet
- Uhanalaista kasvi- ja eläinlajistoa, johon kuuluu suikeanoidanlukko, pohjannoidanlukko, lapinesikko, petsamonkiiluri, somerikkopeilikääriäinen, ruijannokiperhonen, lapinkeltaperhonen, ja tunturisiemenkotilo
- Tenoon laskevat purot tuovat mukanaan tulvasedimenttiä, jonka vaikutuksesta alueella on reheviä luontotyyppejä
- Tenojoen luonnontilaiset hiekkarannat

Maisema-, kulttuuriympäristö- ja luontoselvitykset

- Saamelaisalueen valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden päivitysinventointi, Saamelaismuseum Siida 2014
- Pohjois-Lapin maisemaselvitys, Lapin liitto 2006
- Utsjoen perinnemaisemat, Lapin ELY-keskus 2019
- Tenon- ja Utsjoenlaaksojen kulttuuri-inventointi. Loppuraportti, Saamelaismuseum Siida 2005
- ”Piirteitä Suomen saamelaisten vuotuiskierrosta ja asumisesta 1900-luvulla”. Eletty, koettu maisema – näkökulmia saamelaiseen kulttuurimaisemaan, Suomen ympäristö 34, Lapin ympäristökeskus 2007
- ”Tenon saamelaisten kalastus”. J. Pennanen – K. Näkkäläjärvi (toim.), Siiddastallan – siidoista kyliin. Luontosidonnainen saamelainen kulttuuri ja sen muuttuminen, Saamelaismuseosäätiö 2000
- Tenojoen sivujokien kalojen vaellusesteiden kartoitus Suomen puolella, Lapin ELY-keskus 2018
- Eroosiokohteiden tarkastelu Tenojokivarressa: viranomaisyhteistyön kehittäminen Tenojokivarressa, Lapin ELY-keskus 2014
- Joint Environmental Management of the River Tana – WP4 Biodiversity, Teno Interreg Nord 2020
- Joint Environmental Management of the River Tana – WP2 Migration barriers, Joint summary report 2017-2019, Lapin ELY-keskus 2020
- Kasvilajikartoitukset Tenojokilaaksossa, Lapin ELY-keskus 2018
- Somerikkopeilikääriäisen esiintymisselvitys Tenojokilaaksossa, Albus Luontopalvelut 2018

Tenonlaakson maisemanhoitoalueen perustamisen tavoitteet

Tenonlaakson maisemanhoitoalueen tarkoituksena on luoda edellytykset alueen luonnon- ja kulttuurimaiseman kauneuden, historiallisten ominaispiirteiden ja niihin liittyvien arvojen säilyttämiseksi ja hoitamiseksi. Käytännön tavoitteena on innostaa maanomistajia ja alueen yrittäjiä pitkäjänteiseen kulttuurimaiseman hoitoon. Yksityiskohtaiset maisemanhoidon tavoitteet ilmenevät maisemanhoito- ja käyttösuunnitelmasta (liite 2). Suunnitelma on toimitettu kaikille maanomistajille, ja sitä voidaan päivittää tarpeen mukaan.

Tenonlaakson maisemanhoitoalueesta annettavaan päätökseen ei ole tarkoitus sisällyttää luonnonsuojelulain 34 §:ssä tarkoitettuja määräyksiä, vaan ainoastaan suosituksia, joiden laatimiseen maanomistajat ovat osallistuneet, ja pääasiassa he vastaavat myös niiden toteuttamisesta.

ASIAN VALMISTELU

Tenonlaakson maisemanhoitoalueen suunnittelu aloitettiin kesäkuussa 2017 Lapin ELY-keskuksen, Utsjoen kunnan, Metsähallituksen, Karigasniemen kyläyhdistyksen ja kyläläisten yhteistyönä. Valmistelun yhteydessä käynnistettiin maisemanhoito- ja käyttösuunnitelman laatiminen. Kyläläisten näkemyksiä kuultiin yleisötilaisuuksissa ja maanomistajakyselyn kautta.

Kunnan kanssa käydyissä neuvotteluissa todettiin, että Tenonlaakso tunnetaan saamelaisuudestaan, rajan ylittävästä elinkeinotoiminnastaan, ainutlaatuisista kulttuuri- ja luontomatkailupalveluistaan sekä luontaiselinkeinoistaan. Kunnan tavoitteena on pitää Tenonlaakson jokimaisema avoimena ja sitä noudatteleva Tenontie turvallisena liikenneväylänä. Maisemanhoitoalueen suunnittelutyön päämääräksi asetettiin keskeisimpien maisema-arvojen ja hoidettavien kohteiden kartoittaminen, vastuutahojen ja hoidon vaatimien resurssien määrittely sekä uusien maisemanhoidon keinojen löytäminen.

Alueen maisemanhoito- ja käyttösuunnitelman luonnoksesta pyydettiin vuonna 2018 lausunnot paikallisilta ja maakunnallisilta toimijoilta. Maanomistajilta pyydettiin kannanotot sekä maisemanhoito- ja käyttösuunnitelmasta että maisemanhoitoalueen perustamisesta. Maisemanhoito- ja käyttösuunnitelmaa täydennettiin yhteistyötahoilta ja maanomistajilta saadun palautteen perusteella.

Kunnan ja kyläyhdistysten edustajien kanssa käytyjen keskustelujen ja asiasta saatujen lausuntojen jälkeen Lapin ELY-keskus on asian valmistelijana todennut, ettei perustamispäätökseen ole tarvetta sisällyttää maiseman suojelua tai hoitoa koskevia määräyksiä. Kunta ja Saamelaiskäräjät sekä useat paikalliset sidosryhmät ovat pitäneet tärkeänä, että maisemanhoitosuosituksukset ovat maanomistajille vapaaehtoisia.

Paikallisten ja maakunnallisten toimijoiden sekä maanomistajien suhtautuminen maisemanhoitoalueen perustamiseen on ollut myönteistä. Maanomistajien

aktiivisuus sekä kylien elinvoimaisuutta ylläpitävä poro- ja maatalous, kalastus ja pienyrittäjyys ovat luoneet hyvät lähtökohdat maisemanhoitoalueen perustamiselle. Paikallisen aktiivisuuden ansiosta jo hankkeen valmistelun aikana on tapahtunut merkittävästi rakennusten kunnostamista, perinnebiotooppien hoitoa ja maisemanhoitoa edistäviä muita toimenpiteitä. Niitä on eri tavoin tukenut Utsjoen kunta, Metsähallitus, Lapin rakennusperinne- ja maisemanhoitoyhdistys sekä Lapin ELY-keskuksen ja Saamelaismuseo Siidan neuvontatyö.

Karigasniemen kyläyhdistys ry. teki tammikuussa 2018 maisemanhoitoalueen perustamista koskevan aloitteen. Utsjoen kunta käsitteli asiaa useampaan kertaan ja lopulta kunta teki maisemanhoitoaluetta puoltavan päätöksen 1.11.2021. Näiden sekä edellä kuvatun valmistelutyön pohjalta Lapin ELY-keskus toimitti 22.12.2021 ympäristöministeriölle hakemuksen Tenonlaakson maisemanhoitoalueen perustamiseksi Utsjoelle. Hakemus sisälsi selvityksen asian valmistelusta, yhteenvedon paikallisen valmistelun yhteydessä annetuista lausunnoista ja maanomistajien kannanotoista, maisemanhoito- ja käyttösuunnitelman sekä ehdotuksen alueen maisemanhoitoa edistävästä suosituksesta.

Ympäristöministeriö pyysi 2.2.2022 lausuntoja Lapin ELY-keskuksen hakemuksesta Utsjoen Tenonlaakson maisemanhoitoalueen perustamiseksi luonnonsuojelulain mukaisena valtakunnallisesti merkittävänä maisema-alueena. Lausuntopyyntöt lähetettiin muun muassa niille valtion viranomaisille ja laitoksille, joita asia koskee, sekä kunnalle, maakunnan liitolle sekä luonnon- ja ympäristönsuojelun alalla toimiville kansalaisjärjestöille ja maanomistajien etua ajaville yhteisöille sekä aihepiirin asiantuntijaorganisaatioille. Lausunnot pyydettiin 3.3.2022 mennessä. Lausuntoja saapui 11 kpl, joissa suhtautuminen alueen perustamiselle sekä esitetylle suunnitelmalle oli myönteinen. Lapin ELY-keskuksen suorittaman paikallisen valmistelun yhteydessä saadut maanomistajien kannanotot olivat niinkään olleet asialle myönteiset.

YMPÄRISTÖMINISTERIÖN PÄÄTÖS

Ympäristöministeriö perustaa Utsjoen kuntaan **Tenonlaakson maisemanhoitoalueen** luonnonsuojelulain 32 §:n mukaisena valtakunnallisesti merkittävänä maisema-alueena. Alueen rajat ilmenevät tämän päätöksen liitteenä olevasta kartasta (liite 1). Päätökseen ei sisällytetä luonnonsuojelulain 34 §:ssä tarkoitettuja maisema-aluetta koskevia määräyksiä.

Päätöksen perustelut

Luonnon- tai kulttuurimaiseman kauneuden, historiallisten ominaispiirteiden tai siihen liittyvien muiden erityisten arvojen säilyttämiseksi ja hoitamiseksi voidaan luonnonsuojelulain 32 §:n mukaan perustaa maisema-alue. Valtakunnallisesti merkittävänä maisema-alueen perustamisesta ja tarkoituksesta päättää lain 33 §:n mukaan ympäristöministeriö.

Tenonlaakson maisemanhoitoalueen maisemat ja rakennuskanta muodostavat edustavan kokonaisuuden, jonka merkittävät kulttuurihistorialliset ja luonnonpiirteisiin liittyvät arvot on tunnustettu ja tunnustettu valtakunnallisissa inventoinneissa.

Tenonlaakson maisemat on nimetty valtioneuvoston päätöksellä 18.11.2021 valtakunnallisesti arvokkaaksi maisema-alueeksi (VAMA 2021). Tämän lisäksi alueella sijaitseva *Dálvadaksen* kylä ja osa *Nuvvuksen* kylää on luokiteltu valtakunnallisesti merkittäväksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi (RKY 2009).

Tenonlaakson maisemanhoitoalue täyttää luonnonsuojelulain 32 ja 33 §:n asettamat vaatimukset valtakunnallisesti merkittävän maisema-alueen perustamiselle. Sen luonnon- ja kulttuurimaiseman kauneusarvoihin, historiallisiin ominaispiirteisiin ja muihin erityisarvoihin sisältyvät olennaiset piirteet on määritelty tämän päätöksen luvussa *Alueen kuvaus ja maisema-arvot*.

Hakemus on valmisteltu Lapin ELY-keskuksessa. Maisemanhoitoalueen perustamisen valmisteluun on ryhdytty Karigasniemen kyläyhdistys ry:n aloitteesta, ja valmistelu on tehty paikallisena yhteistyönä. Utsjoen kunta puoltaa Tenonlaakson maisemanhoitoalueen perustamista. Sekä paikallinen kuulemis- ja lausuntokierros että ympäristöministeriön järjestämä lausuntokierros puoltavat alueen perustamista.

Suositukset

Tenonlaakson maisemanhoitoalueen maisema-arvojen suojelun ja hoidon keskeiset tavoitteet ovat jokinäkymien avaaminen, avoimien peltomaisemien ja perinnebiotooppien säilyttäminen, rakennusperinnön kunnossapito ja tulevan uudisrakentamisen sopeuttaminen kyläkuvaan. Lisäksi hoitotoimilla tuetaan alueen matkailu- ja virkistyskäyttöä sekä edistetään tienkäyttäjien turvallisuutta.

Yksityiskohtaiset tavoitteet ilmenevät maisemanhoito- ja käyttösuunnitelmasta. Siellä annetut yleiset ja kohdekohtaiset suositukset perustuvat paikallislähtöiseen ongelmien kartoitukseen, ja niiden noudattaminen on maanomistajille vapaaehtoista.

Maisemanhoitoalueen olennaisten piirteiden säilyttämiseksi ja vahvistamiseksi suositellaan seuraavia toimenpiteitä:

- *Edistetään poro- ja maataloutta sekä kalastusperinteen jatkamista. Tuetaan luontaiselinkeinoihin tukeutuvaa matkailua ja pienyrittäjiä.*
- *Ohjataan rakentamista yleiskaavan ja kunnan rakennusjärjestyksen mukaisesti sovittaen uudet rakennukset kyläkuvaan ja säilyttäen vanhan rakennuskannan ja kulttuuriympäristön arvot. Säilytetään pihakenttien ominainen rakenne ja avoin maisema. Suunniteltaessa suuria infrastruktuurin muutoksia, kuten voimajohtoja, mastoja tai teitä, huomioidaan alueen maisema-arvot.*

- Ylläpidetään maisemakuvaa maaseutumaisena ja pienipiirteisenä. Säilytetään olemassa olevia pelto- ja niittykokonaisuuksia ja kunnostetaan umpeutuneita. Tarjotaan maanomistajakohtaista neuvontaa ja tietoa maisemanhoidon rahoitusmahdollisuuksista.
- Säilytetään vanhaa rakennuskantaa. Tuetaan rakennusten kunnostusta perinteisiä rakennustapoja ja -materiaaleja käyttäen. Tarjotaan kiinteistökohtaista neuvontaa ja opastetaan hakemaan tukea. Purkukuntoisten rakennusten osalta kunta ohjeistaa rakennusten omistajia.
- Avataan kauniita näkymiä tärkeimmiltä kulkuväyliltä pelto-, joki- ja tunturimaisemiin. Hoidetaan suunnitelmassa esitettyjä kohteita riittävän tiheällä kierrolla, jotta puusto ei ehdi kasvaa korkeaksi. Sovitaan polttopuumenettelyistä Metsähallituksen kanssa ja tienvarsiraivauksista ELY-keskuksen ja tien suojavyöhykkeeseen rajoittuvien tilojen kanssa. Suojavyöhyke Tenonvarren kiinteistöjen ja tien välissä säilytetään puustoisena kiinteistönomistajan niin toivoessa. Annetaan yksityisille maanomistajille neuvoja harvennuksen ja raivauksen toteuttamiseksi. Kyläyhdistys ja kunta voivat hakea tähän rahoitusta.
- Luontoarvojen hoito:
Hoidetaan perinnebiotooppeja, luonnon monimuotoisuuskohteita ja rantavyöhykettä siten että näille ominainen maisema, luontotyypit ja lajisto säilyvät elinvoimaisina. Tarjotaan maanomistajakohtaista neuvontaa rahoituksen hakemisesta ja työn toteuttamisesta.

PÄÄTÖKSEN VAIKUTUS KAAVOITUKSEEN

Maankäyttö- ja rakennuslain 28 §:n mukaan luonnonsuojelulain 32 §:ssä tarkoitettua maisema-aluetta koskevien perustamispäätösten tulee olla ohjeena kaavaa laadittaessa. Tenonlaakson maisemanhoidon päämääränä on tukea alueen ympäristöä koskevien suunnitelmien, maakunta- ja kuntakaavojen toteutumista. Maisemanhoito- ja käyttösuunnitelmassa annettujen hoitosuosittelujen avulla edistetään myös kaavoissa ympäristön laadulle asetettujen tavoitteiden saavuttamista.

PÄÄTÖKSEN MAKSUTTOMUUS

Valtakunnallisesti merkittävän maisema-alueen perustamispäätös on maksuton.

SOVELLETUT OIKEUSOHJEET

Luonnonsuojelulaki (1096/1996) 32, 33, 61 ja 70 §
Luonnonsuojeluasetus (160/1997) 14 ja 15 §
Maankäyttö- ja rakennuslaki (132/1999) 28 §

PÄÄTÖKSEN VOIMAANTULO

Tämä päätös tulee voimaan sen saatua lainvoiman.

MUUTOKSENHAKU

Tähän päätökseen saa hakea muutosta valittamalla hallinto-oikeuteen. Valitus voidaan tehdä sillä perusteella, että päätös on lainvastainen. Valitusosoitus on liitteenä 3.

Ympäristö- ja ilmastoministeri

Emma Kari

Ympäristöneuvos

Tapio Heikkilä

LIITTEET

1. Maisemanhoitoalueen kartta
2. Maisemanhoito- ja käyttösuunnitelma
(Internetsivulla: <http://hdl.handle.net/10138/343715>)
3. Valitusosoitus

PÄÄTÖS

Lapin ELY-keskus
Karigasniemen kyläyhdistys ry.
Utsjoen kunta

TIEDOKSI

Oikeusministeriö
Sisäasiainministeriö
Valtiovarainministeriö
Opetus- ja kulttuuriministeriö
Maa- ja metsätalousministeriö
Liikenne- ja viestintäministeriö
Työ- ja elinkeinoministeriö
Sosiaali- ja terveysministeriö

Metsähallitus
Museovirasto
Suomen ympäristökeskus

Väylävirasto

Kuntaliitto

Lapin liitto

Lapin rakennusperinne- ja maisemanhoitoyhdistys ry.

Maa- ja kotitalousnaisten Keskus

ProAgria

Maa- ja metsätaloustuottajain keskusliitto ry.

MTK-Lappi ry.

Paliskuntain yhdistys

Saamelaiskäräjät

Saamelaismuseo Siida

Suomen arkkitehtiliitto SAFA

Suomen Kotiseutuliitto

Suomen luonnonsuojeluliitto ry.

Suomen luonnonsuojeluliiton Lapin piiri ry.

Suomen maisema-arkkitehtiliitto ry.

Suomen metsäkeskus

Viherympäristöliitto ry.